

J. C. Overvoorde en de

Vlak voor zijn vertrek naar Leiden (1901) ontvangt J. C. Overvoorde een brief van Jhr. mr Victor de Stuers, op dat moment de pleitbezorger voor het behouden van monumenten in Nederland. De Stuers feliciteert Overvoorde met zijn benoeming als archivaris te Leiden, maar eindigt zijn brief met de woorden: 'Ik ben verdrietig voor Dordrecht. Gij zijt daar zoo noodig en gij hebt er al zooveel goeds gedaan. Wie zal zich de monumenten aldaar aantrekken als gij weg zijt!'

Marco Uyttewaal

De Stuers hoefde niet bang te zijn, want Overvoorde heeft ook na zijn vertrek naar Leiden de Dordrechtse monumenten nauwlettend in het oog gehouden. Zijn erfenis aan de Merwedestad waren al twee verenigingen die zich met de Dordrechtse monumenten bezig hielden: 'Vereniging Oud-Dordrecht' en 'Vereniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht'. Maar Overvoorde's nalatenschap betreft niet alleen de bescherming van Dordrechtse monumenten. Hij is van grote betekenis geweest voor de totstandkoming van de nationale monumentenzorg. Reeds in Dordrecht legde hij hiervoor de basis door in 1899 de KNOB op te richten. Vanuit de toenmalige KNOB ontwikkelde hij vele initiatieven voor de Nederlandse monumentenzorg.

Aktiviteiten te Dordrecht

Nauwelijks vier maanden is Overvoorde in Dordrecht, als hij zijn eerste activiteiten op het gebied van monumentenzorg ontplooit. Hij doet een oproep aan de inzenders van de tentoonstelling van de vereniging 'Vak en Kunst' te Dordrecht en aan iedereen die belang stelt in de Dordrechtse geschiedenis. Deze oproep is naar aanleiding van de ten einde lopende tentoonstelling, waar naast oude ook voor die tijd moderne kunstvoorwerpen worden geëxposeerd. Een combinatie die Overvoorde zeker heeft aangesproken. De grootste publieke belangstelling gaat uit naar de historische afdeling, waar prenten en voorwerpen die betrekking hebben op Dordrechts verleden zijn ondergebracht. Overvoorde stelt daarom met weemoed vast: 'Thans nadert het einde der Tentoonstelling en zullen de verzamelde schatten weder moeten terugkeeren tot hunne eigenaars; het geheel zal verbroken zijn en hiermede de macht ten goede, die van eene dergelijke Tentoonstelling kan uitgaan. De zekerheid is zelfs *niet* aanwezig, dat alle voorwerpen, althans voor goed, in Dordrecht zullen achterblijven'.

Om dit te voorkomen neemt hij het initiatief met de Dordtse kunstverzamelaar mr S. van Gijn en de kunstschilder Bas Veth om een vereniging in het leven te roepen, 'welke de verspreide voorwerpen voor goed zoude kunnen verenigen en voor ondergang bewaren'. En verder zou de vereniging een ruimte moeten vinden om deze voorwerpen onder te brengen. Over het nut van een dergelijk museum dachten de initiatiefnemers het volgende: 'Niet slecht dat Dordrecht hierdoor met een groote aantrekkingskracht voor vreemden kan verrijkt worden, de Tentoonstelling van de overblijfselen van het roemrijk verleden zal tevens eene bron worden voor de beoefening van de geschiedenis van de grijze Merwedestad en eene aansporing voor de toekomst'.

bescherming van monumenten

Na de volgende oproep wordt er een vergadering belegd, wat een groot succes blijkt te zijn. De vele aanwezigen besluiten tot oprichting van de 'Vereeniging Oud-Dordrecht'. Voorzitter wordt van Gijn en eerste secretaris Overvoorde, die het merendeel van de statuten vaststelt. De vereniging wil o.a. 'het oprichten van een Museum te Dordrecht, onder den naam van 'Museum van Oudheden der Vereeniging Oud-Dordrecht' en het bijeenbrengen van voorwerpen van historisch belang voor de gemeente Dordrecht en omgeving en van voortbrengselen van oude kunstnijverheid'. Een onderkomen voor de collectie kunstvoorwerpen wordt gevonden in de Groothoofdspoor, waar elk jaar volgens de jaarverslagen aanwinsten – meest schenkingen en bruiklenen – kunnen worden toegevoegd. Ook in de omgeving van Dordrecht ontplooide 'Oud-Dordrecht' haar activiteiten. In de winter van 1895 gaat, op initiatief van Overvoorde, de eerste exclusieve wetenschappelijke opgraving van start. Het doel is het middeleeuwse klooster Eemstein. Overvoorde heeft grote verwachtingen, maar die worden door De Stuers tegengesproken. Hij schrijft namelijk: 'Gij meent iets interessants te vinden, omdat het klooster plotseling werd verwoest en gij spreekt zelfs van het vinden van schatten. Ik verwacht *niets* van dit laatste'. De Stuers kreeg inderdaad gelijk. Er werden geen middeleeuwse voorwerpen gevonden.

Een andere doelstelling van de vereniging was: 'het waken voor de instandhouding van gebouwen en voorwerpen, welke belangrijk te achten zijn voor de kennis van het leven van het voorgeslacht'. Dit is blijkbaar zo belangrijk voor Overvoorde dat hij in 1895 een zustervereniging in het leven roept met de naam: 'Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht'.

De nieuwe vereniging wilde zich inzetten om zoveel mogelijk intact te laten van gebouwen die uit bouwkundig of historisch oogpunt van belang zijn.

(Monumentenzorg op lokaal niveau!) De eerste werkzaamheden van de vereniging bestaan uit het inventariseren van 'alle merkwaardige gebouwen te Dordt'. Om dit te realiseren wordt Dordrecht in zes wijken verdeeld en twee 'commissarissen' noteren per wijk 'alle merkwaardige gevels'. Na deze inventarisatie worden eigenaars attent gemaakt op het bijzondere van hun bezit. Bij nadere sloping of verbouwing trachtte de vereniging dit te voorkomen of onder hun leiding 'deskundige' restauraties te laten uitvoeren. Op deze manier zijn tal van particuliere huizen behouden gebleven.

Speciale aandacht schenkt de vereniging aan de Onze Lieve Vrouwe of Grote kerk te Dordrecht. Aangezien het toenmalige archiefgebouw aan het Grotekerksplein was gelegen, wordt Overvoorde dagelijks geconfronteerd met de slechte staat van het gebouw. De volgende woorden illustreren zijn affiniteit met deze kerk: 'Waarlijk, men had geen eigenaardiger plaats kunnen vinden voor het bewaren en bewerken van de bronnen met stedelijke geschiedenis dan juist hier onder de schaduw van dit fraaie bouwwerk, zelf een archief in steen en metaal'.

Mede hierdoor wordt 'eene commissie tot restauratie van de Onze Lieve Vrouwe of Groote kerk' opgericht. Zoals de naam al aangeeft was het doel van de commissie het restaureren van het kerkgebouw en hiervoor de nodige gelden bijeenbrengen.

Overvoorde en de KNOB

Overvoorde's bemoeiingen met de monumenten krijgen een nationaal karakter met de oprichting van de toenmalige 'Nederlandsche Oudheidkundige Bond'. In juli 1898 schrijft Overvoorde, in de functie van eerste secretaris van de 'Vereeniging Oud-Dordrecht', een brief aan alle besturen van oudheidkundige verenigingen en bekende museumbesturen in

Nederland. Hierin roept hij op dat de oudheidkundige verenigingen en musea de handen in één moeten slaan. Overvoorde schrijft: 'Op het gebied van wetgeving kan door eendrachtig samenwerken voor onze belangen worden gewaakt' en 'maatregelen tot behoud en kundige restauratie van historische en bouwkundige monumenten en het brengen van eenheid in de beschrijving van het nog in het land aanwezigen worden nagestreeft'. Hij eindigt de brief met de woorden: 'Wij stellen ons hiermede niet voor om eene concurrerende vereniging te vestigen, maar een soort bestuurdersbond, toegankelijk voor alle functioneerende en oud-bestuursleden en directeuren van oudheidkundige musea en jaarlijksche vergaderende ter plaatse, waar eene aangesloten vereniging gevestigd is'.

Op zijn oproep verschijnen op 15 oktober 1898, 19 vertegenwoordigers van oudheidkundige verenigingen en museumdirecteuren te Amsterdam in de zaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. Nadat de statuten van de nieuwe vereniging, grotendeels opgesteld door Overvoorde, worden goedgekeurd, wordt na zeven maande Koninklijke Goedkeuring verkregen bij KB van 16 mei 1899 no. 10. De Nederlandsche Oudheidkundige Bond is een feit! De spreekbuis van de Bond wordt het Bulletin en in juni 1899 verschijnt het eerste nummer. Heel bescheiden staat in het eerste nummer dat het niet in de bedoeling ligt een geregeld verschijnend tijdschrift in het leven te roepen, maar 'meer een vliegend blaadje'.

In de eerste jaren van dit 'vliegend blaadje' schrijft Overvoorde een belangrijk artikel voor de monumentenzorg. Het artikel heet: '*Bescherming der Monumenten*'. 'Monumenten', zo begint Overvoorde, 'zijn voor den bouwmeester wat de archieven zijn voor den historicus, de musea voor den beoefenaar van de kunstnijverheid en voor den geleerde onderzoeker, de noodzakelijke bouwstoffen voor zijne studie'. Wanneer de eigenaars voor dit alles geen oog blijken te hebben, 'dan moet in het algemeene belang het kunstwerk beschermd worden tegen vandalisme uit onkunde of moedwil. Vernieling toch van een kunstwerk is eene intellectuele moord op den kunstenaar die het voortbracht, een misdaad tegen het nageslacht, aan wien men den veredelde invloed van de kunst onthoudt en eene belediging voor de gemeenschap, aan wie men een deel van haar roem verduistert'.

De belangrijkste taak was volgens Overvoorde dat er een lijst of inventaris kwam van 'alle bestaande gebouwen of fragmenten die in eenig opzicht belangrijk

zijn voor geschiedenis of kunst'. Hier wordt duidelijk dat Overvoorde het inventarisatieproject van de 'Vereniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht' een nationaal karakter probeerde te geven. Het idee achter deze 'nationale' inventarisatie was dat de overheid dan ten minste wist wat behouden moest blijven. De wettelijke maatregelen voor de bescherming waren in Nederland nog niet ingevoerd. Overvoorde geeft tal van buitenlandse voorbeelden hiervan en vond het dan ook 'een betreuenswaardig feit dat Nederland hiertoe bij zoovele landen achterstaat'. Hij zag wel de positieve kant hiervan in nl. 'dat men bij het vaststellen van het werkplan zijn voordeel zal kunnen doen met de ondervinding in andere landen opgedaan'.

De bouwwerken die voor de inventarisatie in aanmerking kwamen moesten ouder zijn dan 1850. Deze tijdgrens min of meer toevallig gekozen gaat een eigen leven leiden. Nog steeds wordt het onderscheid tussen 'oudere' (voor 1850) en 'jongere' (na 1850) bouwkunst gehanteerd. Het opstellen van deze inventarisatie moest in handen komen van een commissie die hun aanstelling als een erebaan zouden moeten aanvaarden.

Na het verschijnen van het artikel gaat er vanuit het bestuur van de NOB een verzoekschrift naar de Minister om een dergelijke commissie in het leven te roepen. De Minister keurt het plan goed en op 7 juli 1903 wordt bij KB no. 44 'een rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventarisatie en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst' ingesteld. Tot voorzitter wordt P. J. H. Cuypers en tot secretaris J. Kalf benoemd. Verder bestaat de commissie uit acht leden die elk één provincie of een deel ervan in kaart moeten brengen. Overvoorde kreeg b.v. de opdracht om een deel van Utrecht en Zuid-Holland, uitgezonderd de gemeente Delft en 's-Gravenhage te inventariseren. Voor een druk bezet persoon als Overvoorde was dit een enorme belasting.

Op wereldreis

Overvoorde maakt in 1910 een wereldreis met zijn echtgenote. Ze waren pas getrouwd, maar de reis zou geen huwelijksreis worden. Overvoorde had namelijk het initiatief genomen om de monumenten te inventariseren van de koloniën en de voormalige bezittingen van het Nederlandse rijk. De reis voerde langs de oude nederzettingen van de O.I.

Compagnie in Azië, Zuid-Afrika, het voormalige Brits-Indië, Ned.-Indië, Japan en Formosa. De uitslag van het onderzoek naar de Nederlandse oudheden in Ned.-Indië was bedroevend. Dit bleek uit een rapport dat Overvoorde aan de toenmalige Minister van Koloniën, een Oudheidkundige Dienst in Nederlands Indië opgericht voor toezicht op de monumenten. De ongerustheid van de secretaris van de inventarisatiecommissie, Kalf, illustreert Overvoorde's bestuurlijke capaciteiten. Hij schrijft Overvoorde als hij na een jaar weer terug is: 'Hartelijk welkom in het Nederland. Wij begonnen al te vreezen dat gij in Chineeschen staatsdienst waart overgegaan. Ik ben blij, dat gij er weer zijt, want Uwe commissie heeft erg gestokt'.

De activiteiten op het gebied van monumentenzorg van Overvoorde hebben zich dus eerst lokaal, Dordrecht, nationaal, NOB, maar ook zelfs 'internationaal' afgespeeld.

Monumentenwet

In het bovengenoemde artikel 'Bescherming der Monumenten', dringt Overvoorde aan op wettelijke maatregelen voor de monumentenzorg. Het blijft niet bij dit artikel alleen, maar ook in lezingen en tijdens vergaderingen van het bestuur van de Bond, blijkt hij steeds weer een pleitbezorger voor een monumentenwet. Op zijn initiatief wordt er in 1907 een commissie ter voorbereiding van wettelijke monumentenzorg ingesteld. De commissie, waar Overvoorde ook deel van uitmaakt, brengt in 1910 een rapport uit. Het zou voorlopig bij een rapport blijven, want het heeft tot 1961 geduurd voor er een dergelijke wet wordt ingevoerd.

Overvoorde modern

Als archivaris en beschermer van monumenten is men snel geneigd Overvoorde als iemand te zien die vooral op het verleden is gericht. Niets is minder waar! Overvoorde koesterde niet alleen zeer moderne opvattingen, maar bovendien was hij geïnteresseerd in alle mogelijke noviteiten.

In 1891 verschijnt zijn proefschrift met de titel: 'De ontwikkeling van den rechtstoestand der vrouw volgens het oud-germaansche recht en oud-nederlandsche recht'. Hij verdiept zich in de ontwikkeling van het oude recht om 'toenmalige' mistoestanden in de rechtspositie van de vrouw aan te tonen.

In zijn persoonlijke correspondentie bevindt zich een verhaal getiteld: 'l'Histoire se repète?'. Hierin geeft hij midden in de Eerste Wereldoorlog een persoonlijke politieke analyse over de gebeurtenissen in Duitsland en Europa. Tevens maakt hij een vergelijking met de Punische oorlogen. Na de oorlog zou volgens Overvoorde Duitsland niet met zware oorlogsschulden moeten worden opgezadeld, want dat werkt een nieuwe oorlog in de hand. Hij heeft helaas gelijk gekregen.

Ook de moderne techniek volgde hij. Zo reed Overvoorde in 1904 al in een 'automobiel'. Dit nieuwe vervoermiddel stelde hem in staat om monumenten in afgelegen plaatsen sneller te kunnen bereiken. Al gaf het autorijden in die periode nog wel de nodige problemen. Overvoorde schrijft aan Kalf: 'Amice, ik krijg zoeven bericht van voorgenomen mishandelingen van het raadhuis te Nieuwkoop. Het is per auto bereikbaar'. Of Kalf die aan Overvoorde schrijft: 'Op uwe vraag betreffende een uitstapje naar Goeree. Ik lig sedert 14 dagen te bed met een blaasontsteking, het zal nog zeker een dag of veertien duren voor ik weer uit mag en of de dokter het dan geraden zal vinden dat ik weer ga automobielen, is nog zeer de vraag'.

Het is duidelijk dat aan zijn belangstelling voor het verleden niets nostalgisch kleeft. Ook monumentenzorg is een aspect van de moderne samenleving en in zijn tijd nog een jonge 'wetenschap'.

Dat Overvoorde na zijn vertrek uit Dordrecht deze stad nooit heeft verwaarloosd wil ik met het volgende briefcitaat illustreren. 20 jaar na zijn vertrek uit Dordrecht schrijft hij een brief aan de heer Schotel: 'Wat is Dordt toch mooi! Ik heb er met veel genoegen een paar uur rondgewandeld en de mij bekende geveltjes nagegaan. Op de Voorstraat zag ik dat de restauratie begonnen is. Zoudt gij niet aanraden om een paar plankjes aan te brengen om de fijnere versieringen tijdens het werk te beschutten? met vr. gr. gaarne uw J. C. Overvoorde.